ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/323445633

Ahi Evran (1171-1261) ve Ahilik ile Hekimlik Ahlakı Üzerine Bir Değerlendirme * Ahi Evran (1171-1261) and an Assessment of Akhism and the Morality of Medicine

Article · January 2018

CITATIONS
7

READS
3,426

2 authors:

Arif Hüdai Köken
Ahi Evran University Faculty Of Medicine
15 PUBLICATIONS **26** CITATIONS

SEE PROFILE

Nuket Örnek Büken
Hacettepe University
109 PUBLICATIONS **364** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Nuket Örnek Büken on 28 February 2018.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

Derleme - Review

Ahi Evran (1171-1261) ve Ahilik ile Hekimlik Ahlakı Üzerine Bir Değerlendirme*

Ahi Evran (1171-1261) and an Assessment of Akhism and the Morality of Medicine

Arif Hüdai Köken[i], Nüket Örnek Büken[ii]

[i] Araş Gör Dr, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD, orcid.org/0000-0003-2188-4741

[ii] Prof Dr, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD, orcid.org/ 0000-0001-9166-6569

ÖZ

Ahilik Teşkilatı 13. yüzyılda Ahi Evran tarafından kurulmuştur. Bir esnaf ve sanatkâr örgütü olan Ahilik Teşkilatı XX. yüzyıla kadar Anadolu'da mesleki ve kültürel faaliyetler yapmıştır. Temeli bilim, ahlak ve çalışma olan bu örgüt felsefesi gereği insanı tam merkeze koymuş insan ve toplum için çalışmayı temel bir ilke edinmiştir. Anadolu'ya yerleşen Türkler 'in öncülüğünde faaliyetlerine devam eden bu meslek ve kültür oluşumu kendisine özgü ahlaki öğretiler geliştirmiş ve bunları da yazılı metinlere dönüştürmüşlerdir.

Sosyal, kültürel, felsefi ve ahlaki yönü çok güçlü olan bu meslek örgütü, teşkilat yapısı, mesleki eğitim ve mesleki ahlak yönüyle hekimlikle çok yakın benzerlikleri bulunmaktadır. Öyle ki bu yönleriyle Osmanlı döneminde hekimler ile Ahilik teşkilatının etkileşimleri bu benzerlikleri de arttırmıştır.

Esnaf ve sanatkâr örgütünün kurucu olan Ahi Evran'ın aynı zamanda bilim ile de uğraşması ve ilgilendiği konularda yazılı eserler de bırakmış olması bilimsel yönünün güçlü olduğunu da göstermektedir. Ahi Evran'ın ayrıca bir hekim olduğu ve tıp ile ilgili eserlerinin de olduğu literatüre konu olmuştur. Bu çalışma kapsamında Ahi Evran ile ilgili bilgiler verildikten sonra Ahilik Teşkilatı ile hekimlik ahlakı üzerine tarihsel bir perspektiften değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahi Evran, Ahilik, Hekimlik Ahlakı.

ABSTRACT

Akhism Organization was founded by Ahi Evran in 13th century. The Akhism Organization, a craftsmen and artisan organization, has carried out professional and cultural activities in Anatolia until the 20th century. This organization, which is based on science, morality and work, has adopted the philosophy of working for people and society that put the people in the center as a basic principle. This profession and culture formation that continued to operate under the leadership of the Turks who settled in Anatolia developed their own moral teachings and transformed them into written texts.

This professional organization, which has a very strong social, cultural, philosophical and moral orientation, has very close resemblance to the physician in terms of organizational structure, vocational education and professional ethics. In such a way, the interactions of the physicians and the Akhism Organization during the Ottoman period increased these similarities.

Ahi Evran, founder of craftsmen and artisan organization, also has a strong scientific mind that he has also left written works on topics related to science and dealing with science at the same time. It has been the subject of literature that Ahi Evran is also a physician and that there are medical works. Within the scope of this study, after giving information about Ahi Evran, it will be evaluated from a historical perspective on the morality of medicine with Akhism Organization.

Keywords: Ahi Evran, Akhism, Morality of Medicine.

Giriş

Ahilik teşkilatının kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evran, kurulmasına öncülük ettiği bu teşkilat ile gerek Anadolu Selçuklu, gerekse de Osmanlı döneminde çok önemli zanaat ve kültür faaliyetlerinde bulunmuştur. Kökenini aldığı fütüvvetçilik ile birlikte, Anadolu'ya özgü yeni bir örgütsel yapılanma doğmuş ve önemli

* *Lokman Hekim Dergisi, 2018; 8 (1): 54-70*

Geliş Tarihi – Received: 25.08.2017 ; Kabul Tarihi - Accepted: 04.01.2017

İletişim - Correspondence Author: Arif Hüdai Köken <arifhudaikoken@hotmail.com>

çalışmalara imza atmışlardır. Bilim, sanat ve ahlak üzerine kurulan bu teşkilat, tarih boyunca Anadolu topraklarında mesleki faaliyetlerine devam eden esnaf ve sanatkârlara yön vermiş ve mesleki eğitimleriyle birlikte, mesleki ahlak anlayışını geliştirerek önemli her bir sanatın kökleşerek değerinin artmasına katkıda bulunmuştur.

Bilimsel yöntem bilgisini kullanan teknik bir disiplin ve bir sanat olarak tanımlanan tıp ve hekimlik pratiği, eğitim sürecinden başlayarak mesleğin icrasına kadar her alanda bilimselliği ve meslek ahlakını temel alarak insanı konu edinmiş ve insan odaklı bir uğraş alanı olarak tarihin en eski mesleği olarak kendinden söz ettirmektedir.

Hazırladığımız bu çalışmada literatürde bahse konu olan Ahi Evran'ın hekim olmasından ve tıp ile ilgili eserler vermesinden yola çıkılarak, Ahilik teşkilatının mesleki eğitim ve ahlaki ilkeleri ışığında hekimlik eğitimi ve meslek ahlakı ile ilgi kesişim noktalarından hareketle, tarihsel bir perspektiften değerlendirme yapılacaktır.

Ahi Evran (1171-1261) Kimdir?

Ahi Evran ile ilgili yayınlanmış birçok esere rastlamak mümkündür. Bu eserler ile ilgili yapılan eleştiriler arasında, Ahi Evran ile ilgili yeterli sayıda orijinal kaynak olmadığı için bilimsel verilere dayanmadığı ve tarihi bilgi ile ilgili soru işaretleri bırakan kaynaklardan yararlanılarak eserlerin yazıldığı yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bu eleştirilere rağmen yine de konu ile ilgili eserler yazılmaya devam edilmekte ve araştırmacıların ilgisini çekmektedir.[1]

Ahi Evran hakkında yazılanlar bir yandan devam ederken, bir yandan da hakkındaki bilgilerin doğruluğu tartışılan bu tarihsel kişilik, doktora tezlerine konu olmaktadır. Bu eserlerde özellikle ağırlıklı olarak Prof. Dr. Mikail Bayram'ın eserlerine atıf yapılmaktadır. Mikail Bayramın eserlerinde vardığı sonuçlar ise bazı tarih çalışmacıları tarafından muteber kabul edilse de, bazıları tarafından kaynak olarak gösterilmesinde çekinceler ifade edilmektedir.[1,2]

Gerçek adı Şeyh Nasirüddün Ebü'l- Hakayık Mahmud b. Ahmed ya da Mahmud bin Ahmed el- Hoyi (Hoylu Ahmet'in oğlu Mahmut) olarak bilinir. 1171 yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında Hoy kasabasında dünyaya gelmiş, 1261 yılında da öldüğü ve kabrinin Kırşehir'de kendi adını taşıyan mahallede bulunan Ahi Evran Camii'nde olduğu bilinmektedir. İlk tasavvuf eğitimini Ahmet Yesevi'nin öğrencilerinden, Horasan ve Maveraünnehir'de almıştır. Çıktığı bir Hac seyahatinde ise Razi'nin talebesi olan Türk asıllı gezgin Menakıb- ı Evhadüddin-i Kirmani ile tanışmıştır. Bağdat'ta iken fütüvvet teşkilatının ileri gelenleriyle tanışmış ve Kirmani başta olmak üzere birçok üstattan istifade etmiştir. Sadrüddin Konevi'nin babası olan Mecdüddin İshak'ın aracılığı ile Evhadüddin Kirmani, Muhyi'ddin İbnü'l Arabi, Ebu Cafer Muhammed el- Berzai ile beraber Anadolu'ya gelmiş ve 1206 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde Kayseri'ye yerleşmiştir. Burada bir deri atölyesi kurarak debbağlık yapmış ve "Debbağların Piri" olarak tanınmıştır.[1,2]

Ahlak, sanat, ilim ve misafirperverliğin uyumlu bir bileşimi olan Ahilik Teşkilatını kuran Ahi Evran, bu kurumu saygın hale getirmiş, yüzyıllar boyunca esnaf ve sanatkârlara öncülük etmiş, Yeniçeriliğin kurulmasında Hacı Bektaş törelerinin de etkisiyle önemli rol oynamış, devlet adamları bile bu kuruluşa girmeyi bir onur saymış ve önem vermişlerdir.[2]

Örnek vermek gerekirse, Orhan Gazi (1324- 1362)'nin bir ahi olduğu, ahilerin gerçek isimlerinin yanında kullandıkları lakap gibi ''İhtiyar üd'din'' lakabını kullandığı biliniyordu ve kendisi aynı zamanda bir ahi babadan şed kuşanmış ve ahiliğe girenlere de şed kuşattığı, Orhan Gazi'nin oğlu Sultan Murad'ın da ahi olduğu belirtilmektedir.[2]

Ahi Evran, Menakıb- ı Evhadüddin-i Kirmani'nin kızı, Bacıyân- ı Rum (Anadolu Bacı Teşkilatı) örgütünü kuran ve "Kadıncık Ana" olarak da bilinen Fatma Bacı (1207- 1270) ile evlenmiştir.[3]

Ahi Evran'ın Adı ve Yılanlarla İlişkisi

Ahi Evran, Anadolu'da Ahilik teşkilâtının kurucusu ve 32 esnaf zümresinin pîri olarak kabul edilmiştir. Bu âlim ve velî zatının gerçek adı Mahmud'dur. Kendisine doğduğu yer ve babasının ismine atfen Mahmud bin Ahmed el-Hoyî (Hoylu Ahmet'in oğlu Mahmut) denilmiştir. Künyesi Ebu'l-Hakâyık (hakikatlerin babası), lakabı Nasîrüddîn (dinin yardımcısı) olarak belirtilmekte ve Ahi şecerenâmelerinde ''Nimetullah'' olarak anılmaktadır.[4]

"Ahi Evran/Evren'' ismi üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Bazı bilim insanları ve araştırmacılar "Ahi Evran" derken, bazıları "Ahi Evren" olarak yazılıp okunması gerektiğini savunmaktadırlar. Evren, Türkçe bir kelimedir ve "büyük yılan, ejderha" anlamındadır. Ahi Evran ismi en çok Ahi Şecerenâmeleri'nde zikredilmektedir. Bu isim, eski metinlerde çoğunlukla "Evran" (اوران) imlâsıyla yazılmıştır ayrıca "Evren" (اورن) olarak yazımının ise çok az olduğu dikkat çekmektedir. Halk arasında "Ervan" söyleyişinden de bahsetmek gerekirse, Ahi Evran, Kırşehir ağzında "Ahi Ervan" olarak telaffuz edilir. Bu söyleyişin şecerenâmelerde de görülmesi eskilere dayandığını gösterir. Ayrıca, "Ervan" telaffuzu/imlâsı ve "Ahi Elvan" şeklinde söylenişi de bulunmaktadır.[4]

''Büyük yılan'' anlamına gelen ''Evran'' ismini ise nasıl aldığı merak konusudur. Bunun ile ilgili Prof Dr. Mikail Bayram, Ahi Evran'nın ''Tabsiratü'l Mübtedi ve Tezkiratü'ül Müntehi'' isimli eserinde zehirli yılanlardan panzehir yaptığını ve başka bir eserinde ise yılan ve akrebe dair bilgiler verdiğini belirtmektedir. Ayrıca debbağ olması hasebiyle yılan derisinden kemer ve kırbaç yaptığına dair menkıbe niteliğinde rivayetlerin bulunduğunu ve bu sebepten dolayı kendisine Evran dendiğini ileri sürmektedir. Ayrıca Ahi Evran bir hekim olduğu için de kış aylarında kış uykusuna yatmış olan yılanları yakalayıp onlardan panzehir (Muhre-i Mar) yapardı.[5]

Ahi Evran'ın Bilimsel Yönü ve Eserleri

Ahi Evran, Anadolu'ya gelip yerleşmeden önce eğitimi ile ilgili önemli bir süreç geçirmiştir. Çocukluğu ve ilk eğitim dönemi memleketi olan Azerbaycan'da geçmiştir. Daha sonra ise gençlik döneminde Horasan ve Maveraünnehr'de eğitimine devam etmiş ve burada ileri gelen üstatlardan ders almıştır. İlk olarak tasavvuf konusundaki eğitimine Horasan'da Hoca Ahmed Yesevi'nin (ö. 1068) öğrencilerinden dönemin ünlü bir müfessiri olan Eş'ari Kelamcı Fahruddîn-i Razi'den, Herat'ta ders almıştır. Daha sonrada Bağdat yolculuğu sırasında ünlü mutasavvıflardan Evhadüddin Kirmani (1162-1240) ve Muhyiddin İbn el-Arabi (1162-1240) ile tanışma fırsatı yakalamıştır. Daha sonra Kirmani'nin talebeleri arasına katılmış ve ölene kadar talebesi kalmıştır.[1]

Bu süreçte Kirmani vesilesiyle 34. Abbasi Halifesi Nâsır Li-dînillâh'ın kurduğu fütüvvet teşkilatına girmiştir. Bağdat'ın dönemin ilim ve sanat merkezi oluşunu çok iyi değerlendiren Ahi Evran; tefsir, hadis, kelam, fıkıh ve tasavvuf gibi dinî bilimlerin yanı sıra felsefe ve tıp alanında da bilimsel derinliğe ulaşmış ve bu alanlarda

eserler üretmiştir. Ayrıca İbn-i Sina, Sühreverdi el-Maktul ve Fahruddîn Râzî'nin eserlerin bilimsel gelişim sürecinde iyi bir şekilde okumuş ve bazı eserlerini Farsça'ya çevirmiştir.[6,7]

Ahi Evran'in hayatı ve eserleri üzerine Prof. Dr. Mikâil Bayram uzun yıllar çalışmıştır. Bayram, Ahi Evran'ın el yazması nüshalarının yirmi tanesinin günümüze kadar geldiğini, Farsça olan birçok eserinin Sadreddîn Konevî, Hâce Nasîrüddîn Tûsî, Fahreddîn Râzî ve Necmeddîn Dâye gibi çeşitli bilginlere mal edildiğini; bazı eserlerinin ise nüshasının bulunamayıp kayıp olduğunu belirtmektedir. Konuyla ilgili olarak Mikâil Bayram, *"Şeyh Nasîrüddîn Mahmud, hiçbir eserinde adını anmadığı gibi, mensup olduğu Melâmet meşrebi gereğince yaptığı iyilikleri gizli tutma anlayışı ve tevazuundan ötürü adının gizli kalmasına özel bir itina göstermiştir. Bu velud ve çok yönlü yazarın üslûp ve anlatım tarzı, eserlerindeki yazma nüshaların durumu, müstensihler tarafından eserlerin başına yazılan kayıtlar, gerek kendi eserlerinden ve gerek başkalarının şiir ve sözlerinden şâhid göstermesi, başından geçen bazı olaylara örtülü olarak değinmesi ve eserlerini bazı devlet adamlarına ithaf etmesi gibi hususlar, başka eserlerini tespit etmemize vesile olmuştur. Bu eserlerinden bazılarının başka yazarlara mal edilmeye çalışıldığı, bazılarının da anonim bir eser olarak bir veya iki nüsha hâlinde elyazması eser ihtiva eden kütüphanelerin izbe köşelerinde günümüze kadar geldiği anlaşılmaktadır"* demektedir.[8]

Aldığı eğitimin neticesinde gelişen entelektüel özelliği sayesinde eserler kaleme alarak tarihe belge bırakan Ahi Evran'ın eserleri şu şekilde sıralanmıştır: Menâhic-i Seyfî (El Menahicü's Seyfiyye), Metâli'ü'1-İmân**,** Tabsıra (Tabsıratü'l Mubtedî ve Tezkirerü'l Müntehî), Letâif-i Hikmet, Âğâz u Encam (Vasiyyet), Mürşidü'l-Kifâye, Yezdân-şinâht, Medh-i Fakr u Zemm-i Dünyâ, Tercüme-i Elvâhu'l-İmâdiyye, Tercüme-i Kitâbü'l-Hamsin fi Usûli'd-dîn, Tercüme-i Teveccühü'l-Etemm Nahve'l-Hakk, Tercüme-i Miftâhü'l-Gayb, Mektubât Beyne Sadreddîn Konevî, Tuhfetü'ş-Şekûr, Ulum-ı Hakiki.[1]

Ahi Evran Şeyh Nasîrüddîn Mahmud'un tıp tarihi açısından önemli olabilecek diğer eserleri de şunlardır:

"Letâif-i Gıyâsiyye: Dört cilt olan bu eserin birinci cildi felsefe, ikinci cildi ahlâk ve siyaset, üçüncü cildi fıkıh, dördüncü cildi dua ve ibadet hakkındadır. Bir nüshası (1. cilt) Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 1727 numarada kayıtlıdır.

Müsâri'ü'l-Müsâri': Ünlü kelâmcı Şehristânî'nin İbn-i Sina'ya reddiye olarak kaleme aldığı "Musari" veya "Musaraa" diye bilinen eserine, Ahi Evran da bir karşı reddiye yazarak Müsari'ü'l-Müsari' adını vermiştir. Ahi Evran'ın Konevî'ye yazdığı mektupları ihtiva eden ve aslı Arapça olan bu eserin bilinen tek nüshası, Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi'nde, Nr: 2358 de kayıtlı bir mecmuanın 1b-118a yaprakları arasındadır. Bu eserde Şehristânî'ye karşı İbn-i Sina müdafaa edilmektedir.

Tercüme-i Nefsü'n-Nâtıka: Ahi Evran'ın İbn-i Sina'dan yaptığı bu tercüme eserin bir nüshası, Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi'nde, 4851 numarayla kayıtlı bir mecmuanın 31b-49a yaprakları arasındadır. Sultan I. Alâaddîn Keykubad'ın emriyle tercüme edilerek kendisine sunulduğu anlaşılmaktadır.

İlmü't-Teşrîh: Ahi Evran, Letâif-i Gıyasiyye'de bu eserinden bahsetmektedir. Bu bahisten tıbba dair (anatomi) bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu eserin de bugüne kadar herhangi bir nüshası bulunamamıştır".[8]

Ahi Evran, tıp tarihi açısından önemli olabileceğini düşündüğümüz bu eserlerden bahsettikten sonra Prof. Dr. Mikail Bayram'ın, Ahi Evran'ın zaman zaman eserlerinde kendisini hekim olarak tanıttığı iddiasını da söylemek yerinde olacaktır.[12]

Ayrıca Prof. Dr. Mikail Bayram, Hâce Nasîrü'd- din-i Tûsî'nin eseri olarak bilinen, aslında Ahi Evran'ın yazdığını iddia ettiği Farsça olan ''Cevahir- name'' isimli eseri olduğunu da söylemiştir. Bayram'ın iddiasına göre Moğolların Anadolu'yu işgal etmesinden sonra kendilerine uygun bir siyasi ortam yaratmak istiyorlardı. Ahi Evran ve talebeleri bu siyasi ortamı hazırlamada hedef olmuştu. Ahi Evran'ın adını unutturmak için ise isim benzerliğini kullanarak Ahi Evran'ın bazı eserlerini İranlı filozof, astronom ve matematikçi olan Hâce Nasîrü'd- din-i Tûsî'ye mal ettiklerini belirtmiştir. Farsça olan Cevahir-name'nin de bu eserlerden bir tanesi olduğunu ileri sürmüştür.[5,9]

Mikail Bayram'ın, Cevahir-name'nin Ahi Evran'a ait oluşu ile ilgili iddiaları maddeler halinde şu şekildedir:

1- Bu eser Tusi'ye ait olsaydı ulemalar tarafından bilinirdi. Eserin bilinen en güvenilir nüshası Ahi Evran'ın mesai arkadaşı ve hemşerisi Hacı Bektaş'a ait nüshadan kopyalanmış ve bu kopya günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak Hacı Bektaş'a ait olan orijinal nüsha günümüze ulaşmamıştır. Bu nüshadan üretilmiş olan nüshaların ser- levhasına Tusi'ye ait olduğuna dair kayıt düşülmüştür.

2- Ahi Evran Hace Nasirüd'din sanatkâr (debbağ) ve sanatkâr zümresinin piridir. Mesleği icabı madenler ve mücevheratla uğraşması neticesinde Cevahir- name isimli eseri kaleme almıştır. Ancak Tusi'nin uğraş alanı madenler ve mücevherat değildir.

3- Cevahir-name isimli bu eser, dil ve üslup bakımından Ahi Evran'ın diğer eserlerini andırmaktadır. Bayram'ın bu iddiası Fars dili ve edebiyatı uzmanlık alanında olduğu içindir.

4- Sadece Cevahir-name değil, Ahi Evran'ın başka eserleri de Tusi'ye mal edilmiştir. Bu eserlerin bazılarında zehirli yılan metaforu bulunmakta. Tusi'ye nispet edilen ve en çok bilinen eseri 'Ahlak-ı nasırî'' dir.

5- Cevahir-name'de mücevherlerin hastalıkları tedavi etmek için ilaç olarak kullanıldığı anlatılmaktadır. Ahi Evran'ın da tıp üzerine eğitim aldığı ve aynı zamanda bir hekim olması nedeniyle böyle bir eser yazdığı hükmolunmaktadır. Cevahir-name'de zehirli yılanlardan panzehir yapıldığı ve bu panzehrin nasıl kullanıldığı konusuna yer verilmiştir. Bu konular Ahi Evran'ın uğraş alanına girip, Tusi'nin böyle bir uğraşı yoktur.

Cevahir-name'de büyük yılanların bulundukları yerler ve avlanma şekilleriyle ilgili bilgiler verilmektedir ve yılan konusu Ahi Evran'ın ihtisas alanıdır. Mevlana'nız yazdığı Mesnevi'de ise Ahi Evran'ın büyük yılan avlamakta hünerli olduğunu aralarındaki düşmanlıktan dolayı da alaylı bir dille anlatmaktadır. Dolayısıyla bu bilgi de Ahi Evran Hace Nasiru'd-din Mahmud'a ait olduğunu göstermektedir.[5]

Hacı Bektaş Koleksiyonundan, Konya Yazma Eserler Kütüphanesine getirilen Cavahir- name 15 varak olup demirbaş numarası 90'dır. Farsça olan bu eserin dijital kopyasına ulaştık. Eser yazma eserler kütüphanesi kayıtlarında Tusi'nin eseri olarak kayıtlı bulunmakta. Eserin içeriği ise sayfalara göre şu şekildedir:

Cevahir-name – 1198 Miladi

- **2. Sayfa:**

Rahmetle Nasuriddin Tusi anılıyor.

Mücevher olarak **inci ve çeşitlerinden**, kıymeti ve faydaları bahsediliyor.

Faydaları: Ezilmiş ve ısıtılmış hali yenildiğinde mide rahatsızlıklarına karşı koruyor ve mide kramplarını gideriyor. Kanama durdurucu olarak kullanılıyor. Göze tembelliğini ve yorgunluğunu önlemek, parlaklık ve kuvvet sağlamak amacıyla yapılan ilaçlarda bir madde olarak kullanılır.

- **3. Sayfa:**

Yakut ve Çeşitleri Faydaları: Birey kendisi ile taşıdığında vebadan koruyor, ağza konulduğu zaman mide rahatsızlıklarını ve kramplarını önlüyor. Ateşli hastalıklarda susuzluğu gideriyor ve vücudu serinletiyor. Göz rahatsızlıklarına iyi geliyor. İnsanı güçlendiriyor ve hareketlendiriyor. Dolaşımı hızlandırıyor ve kanı sulandırıyor. Ölülere verildiği takdirde kanın donmasını ve çürümesini geciktiriyor. Macun olarak kullanıldığında çok faydalı. Göz ilaçlarının yapımında kullanılır. Göz sağlığını muhafaza ediyor. Hace Ebu Reyhan(Biruni) ile yaptığı çalışmayı ve diğer değerli taşlarla hazırladıkları karışımı anlatıyor.

- **4. Sayfa:**

Zümrüt ve Çeşitleri: Kendisiyle taşıdığı zaman insana rahatlık ve enerji verir. Sara hastalığından korur. Akrep ve çıyanların zehirlerinden ve izlerinden korur. Gebe kadının bacağına takıldığı zaman doğumu hızlandırıyor.

Elmas ve Çeşitleri: Kendisiyle taşındığında şimşekten koruyor. Pudra elmas diş ilaçlarında kullanılır, diş temizliğinde kullanılır, tartar temizliğinde kullanılır. Sert taşları delmek için kullanılır.

- **5. Sayfa:**

Lal Taşı ve Çeşitleri: Faydaları hem inci hem de yakut gibidir. Çocuklara takıldığında ağızlarından su akıtır.

Mira Taşı:

Firuze (Turkuaz) Taşı Çeşitleri: Bu taşa bakmak bile göze faydalıdır. Göz ilaçlarının yapımında kullanılır. Öfkeyi önlediği için kendilerinde taşımayı önemsiyorlar ve seviyorlar. Padişahların bu kıymetli taşlarla yaptığı gelenekten bahsediyor.

Biycade (Kehribar) Taşı: Kırmızı yakuta çok benziyor. Lal taşına da benzerliği vardır.

Mercan Taşı: En iyisi kırmızı renktir. Çabuk kırılır. Kalp ve göz ilaçlarında kullanılır. Göğüs ve boğaz kanamalarını durduruyor. Kalın bağırsak ve mide ülseri ile idrar yolu zorluklarında ve tıkanıklıklarında faydalıdır.

Panzaher Taşı ve Çeşitleri: Hayvan ısırıklarında ve zehirlenmelerinde pudra olarak verilir, terleterek zehri attırır.

Muknatıs: Gebe kadınlarda bacağa takılarak doğumu hızlandırır.

- **6. Sayfa:**

Akik taşı: Taşımak faydalıdır. Uğur getirir.

Dehane Taşı: Göze faydalı, göz damarlarını açıyor.

Lacivert taşı: İdnanli önler. Kirpiklerin uzamasına ve tüylenmeye yardımcı olur.

Yasb Taşı, Jasper Taşı: Şimşekten koruyor. Kolye yapıp takıldığında mideye faydalıdır ve korur.

Billur (Kristal) Taşı ve Çeşitleri: Ateş yakmakta kullanılıyor.

Cezu (Jaz) Taşı: Dünyanın en sert taşı. Ağırlığı akik ağırlığına yakın. Taşıyan kişide mutsuzluk olur ve karışık rüyalar görür. Düşman kazandırır.

- **7. Sayfa:**

Abkine Taşı (Cam Taşı): Bu taşın pudrası göz ve diş ilaçlarında kullanılır.

Çini: Diş ilaçlarının yapımında kullanılır.

Kehriba Taşı: Ağaç reçinesinden oluşur ve ilaç yapımında kullanılır. Burun, boğaz salgılarını azaltır. Sıcak uygulandığında ödemi çözer. Nazardan korur.

Sendrus Taşı: Kehribaya benzer. Ağaç reçinesinden elde edilir.

Sinbade (Zımpara) Taşı: Sert taşları delmek ve zımparalamak için kullanılır.

Hacerun Nur Taşı:

Mar Gaşişa: Baş ağrısı ve göz hastalıklarına iyi gelir. Sirke ile karıştırıldığında cildi beyazlatır.

Sürme Taşı: Göz sağlığı için faydalıdır. Sürme yapılan taştır. Diğer ismi **isfuhani taşıdır**.

Muğayniya Taşı: Ayna ve kâse yapılmaktadır. Mide temizliğinde kullanılıyor. Mesane taşını düşürüyor. Mar Gaşişa gibi baş ağrısı ve göz hastalıklarında kullanılıyor, hatta ondan da güçlüdür.

Hacer Yakud: Deniz taşı, ceviz gibi yuvarlak. Mide kanamasını önler ancak mideye yan etkisi de vardır.

Hacer Çini: Göz ağrılarında kullanılır. Vücuttaki et fazlalıklarını alıyor.

Hacer Zayt: Yılan, akrep ve diğer ısırgan hayvanlar bundan kaçar.

Kan Taşı: Sürüldüğü zaman kan gibi olur. Mercimek gibi kırmızı küçük tanelerden oluşur. Göz ilaçlarında, yara ve iltihap önlemede kullanılır.

- **8. Sayfa:**

Ay Taşı: Ünlü bir ilaçtır. Ay ışığı taşı ya da baltaşı da denmektedir.

Hacer Yarağan: Sarılık taşı: Sarılık taşı. Sarılık hastalığına iyi gelir.[10]

Cevahir-name ile ilgili bu yaptırdığımız bu çeviriler (AÜ Tıp Tarihi ve Etik AD Doktora öğrencisi Özgür Kuş'un yaptığı çeviri) ışığında sağlık ve hastalıklar ile ilgili bilgiler içerdiği görülmektedir. Eğer bu eser Bayram'ın iddia ettiği gibi Ahi Evran'a ait ise, aynı zamanda bir hekim ise kaleme aldığı eserlerinin tıp tarihi açısından incelenmeye değer olduğunu belirtmek isteriz.

Ahilik Teşkilatı

Ahilik Anadolu'da esnaf ve sanatkâr birliklerinin adıdır ve bu isim ağırlıklı olarak XIII ve XX. Yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Ahi kelimesinin sözlük anlamı Arapça kökenli olarak ''kardeşim'' iken, Dîvânu Lügâti't- Türk'te geçen ''akı'' kelimesinden geldiği ve ''eli açık, cömert'' anlamları olduğuna dair görüşler vardır. Ahilik teşkilat olarak ise esnaf ve sanatkâr kuruluşlarının meslek erbabı yetiştirmesi, faaliyet gösteren meslek kollarının işleyiş ve denetimini sağlama gibi görevleri bulunmaktadır.[1,2]

Ortaçağ döneminin önemli seyyahlarından olan İbn Batuta(1304- 1369), Doğu Afrika, Anadolu, Kuzey Türk İlleri, Orta Asya, Hindistan, Çin, Endülüs ve Sudan gibi ülkeleri içine alan ve çeyrek yüzyıl süren gezileri esnasında kaleme aldığı seyahatnamesinde Anadolu Ahilerinden bahseden gezgin olması nedeniyle önemli bir şahsiyettir. Seyahat notları arasında ''Ahiler ve Genç Kardeşler'' başlığı altında şöyle bahsetmektedir: '' *Müfredi ahi, Ah - Kardeş sözünün müfred birinci şahıs şeklinde söylenmesinden meydana gelmiştir. Bunlar Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancıların karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu*

sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiç bir yerinde rastlamak· mümkün değildir.''[11]

XIII. ve XVIII. Asırlar arasında ''Ahilik'' olarak, daha sonra da XX. Asra kadar ''Lonca'' örgütü olarak bilinen teşkilat toplumun ekonomik ve ticari anlamdaki faaliyetlerinin tam merkezinde bulunmuştur ve çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Mesleki ve ahlaki bir örgüt olarak Anadolu'ya özgü bir kuruluş olarak kendinden söz ettirmiştir. Ahiliğin ahlaki prensipleri konu alan ilkeleri, daha önce tasavvufçular tarafından sistematik hale getirilen fütüvvetnamelerden almaktadır. Ancak fütüvvetçilik gelişerek ahilik haline gelmediği gibi, ahilik de füvütüvvetçiliğin halk arasında yaygın kabul şekli haline gelmemiştir. Zaman içerisinde fütüvvet sahibi kişi örgüt içerisinde ahi adını almamıştır. Çünkü ilke olarak ahi olma şartları fütüvvetçilikten farklıdır. Ahi olmak için öncelikle fütüvvetçilik meziyet ve sıfatlarına sahip olmak, ayrıca bir meslek ve sanat sahibi olmak şarttır. Ancak fütüvvetçi olmak için sanat ya da meslek sahibi olmaya gerek yoktur. Bu açıdan bakıldığında ahiliğin farkı bir ülkeden geldiği görüşü muteber bir görüş olmaktan çıkmakta ve Anadolu'ya özgü bir yapılanma olduğu görüşü daha da ağır basmaktadır. Anadolu'da ahiliğin şekillenip en ücra yerleşim yerlerine kadar örgütlenmesi dönemin politik ve sosyo- ekonomik dinamiklerinin bir zorunluluk hâsıl etmesinden kaynaklanmaktadır. Asya'dan Anadolu'ya gelen tüccar ve sanatkârlar, yerli halk içerisinde tutunabilmesi için iyi ilişkiler kurmalıydı ve dayanışma içerisinde bulunmalıydı. Bu zorunluluk dinî ve ahlaki kodları fütüvvetnamelerde bulunan sanatkâr ve esnaflara hitabeden bir dayanışma ve mesleki denetim örgütü olan ahiliğin kurulmasını sağlamıştır. XIII. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da Ahilik ortaya çıktığında ise fütüvvetnemelerde yapılan küçük değişikliklerle bu esnaf ve sanatkâr örgütünün ahlak tüzüğü haline gelmiştir.[2]

Aşıkpaşazede, Fuat Köprülü ve Claude Cahen'in, Ahi Evran dönemi sosyal ve kültürel yapıları tasnif etmişlerdir. XIII. Yüzyılda Anadolu'da kültürel faaliyet gösteren ve Türkleşmeye katkı sunan başlıca sosyal tabakalar bu tasnife göre sırasıyla şunlardır; Gaziyân- ı Rum (Anadolu Gazileri), Ahiyân- ı Rum (Anadolu Çalışanları- Kardeşleri), Abdalân- ı Rum (Anadolu Dervişleri, Gezginleri, Türkmenleri), Bacıyân- ı Rum (Anadolu Bacı Teşkilatı, Anadolu Genç Kızlar Örgütü, Anadolu Kadınlar Grubu).[13]

Ahilik teşkilatını kuran Ahi Evran, ahlak ilkelerine bağlı kalarak üretin ve sanat işine eğilen örgütün menkıbevi lideri olmuştur. Anadolu'daki tüm esnaf ve sanatkârları bu teşkilat içerisine örgütlemiş ve ahi düşüncesini toplumsal, kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda tarih sahnesine çıkaran bilimsel ve sosyolojik sebepleri çok iyi değerlendirmiştir.[13]

Ahilik düşünce sistemi ve felsefesinde ''insan'', sistemin tam merkezindedir. Bu düşünce sistemi insanı bir bütün olarak ele almayı, her şeyi maddi ve manevi mutluluğunu sağlamayı temel gaye edinmiş ve bu temel değer üzerine kurulmuştur. İnsan temelli düşünce ve uygulama sistemi Ahilik müessesini günümüzde dahi konuşulur hale getirmektedir. İnsanı konu edinen meslek tanımı ise bir kişinin hayatını kazanmak için uyguladığı, belirli bir eğitim neticesinde toplum tarafından belirlenmiş sistemli etkinliklerin bütününe verilen isimdir. Mesleki rehberlik ise bireyin kendisini tanımasından başlayarak uygun meslek seçimi, meslek ile ilgili uygun bilgilere sahip olma ve öğrenilen bilgilerin doğru değerlendirilip meslek dinamikleri içerisinde doğru karara varmaya yardımcı olma gibi hizmetlerden oluşmaktadır. Ahilik felsefesine göre bireyler kendilerine uygun mesleklerde çalışmalıdır ve bilimsel anlamda da en uygun kararı vererek hizmetlerine insan odaklı devam etmelidir. Bu açıdan bakıldığında ise Ahilik ile çağdaş meslek ve meslek rehberliği konusu örtüşmektedir.[14]

Ahilikte eğitim yuvası olan zaviyelerde, ahilik teşkilatının eğitim gerçekleştirdiği yerlerdir. Burada verilen eğitimin dört ana hedefi vardır; kişiye öncelikle kendini tanıma yolunu öğretmek, ahlaklı insanlar yetiştirmek, her insanın doğasında iyilik olduğu düşünülür ve çocuğun bu doğasını koruması hedeflenir, kişinin gizli kalmış yeteneklerini ortaya çıkarmak ve bu yetenekleri yön vermek. Ahi birliklerinin kullandığı eğitim modelinin temel özellikleri ise; Eğitim mesleki, sosyal, kültürel, dini ve ahlaki bir bütünlük içerisinde ele alınır, eğitim ömür boyu devam eden bir faaliyettir, Eğitim, birliklerin bulunduğu en ücra yerleşim yerlerine kadar sağlanır, Ahilik ilkelerini kabul eden herkese eğitim açık ve ücretsizdir.[23]

Kuruluşundan sonra Anadolu'ya yayılan Ahilik teşkilatı özellikle ahlaki eğitim faaliyetlerini zaviyelerde sürdürdü ve yaygınlaştı. Ahi zaviyelerinin Anadolu'daki yaygınlığı XVI. Yüzyılda Şekil 1'deki tabloda ve Şekil 2'deki haritada gösterildiği gibidir.[25]

Sancak	Zaviye	Tekye	Zaviye Toplamı	Sancak	Zaviye	Tekye	Zaviye Toplamı
Kütahya	15	4	19	Hüdavendigar	16	-	16
Karahisar-ı Sahip	21	-	21	Biga	-	-	-
Sultanönü	6	-	6	Karesi	4	-	4
Hamid	18	1	19	Saruhan	-	-	1
Ankara	11	-	11	Aydın	18	-	18
Bolu	7	-	7	Menteşe	33	-	33
Kastamonu	4	1	5	Teke	8	-	8
Kengiri	1	-	1	Maraş	-	-	-
Kocaili	3	-	3	Bozok	1	-	1
Konya	1	-	1	Paşa Livası	1	-	2
Beyşehir	7	-	7	Vize	3	-	3
Akşehir	2	-	2	Çirmen	1	-	1
Aksaray	2	-	2	Harput	-	-	-
Niğde	2	-	2	Ruha	-	-	-
Kayseri	2	-	2	Hınıs	-	-	-
İç-il	1	-	1	Gelibolu	-	-	-
Amasya	5	-	5	Çemişgezek	-	-	-
Çorumlu	5	-	5	Adıyaman	1	-	-
Sivas-Tokat	16	-	16	Adilcevaz ve Ahlat	-	-	-
Sonisa-Nıksar	7	-	7	Malatya	1	-	1
Karahisar-ı Şarki	-	-	-	Ordu	-	-	-
Canik	4	-	4	Tarsus	-	-	-
Trabzon	-	-	-	Zamantu	-	-	-
Kemah	-	-	-	Genel Toplam	143	6	149
Bayburd	3	-	3				

Şekil 1. Anadolu'da XVI. Yüzyıldaki Ahi zaviyeleri.

Şekil 2. XVI. yüzyılda Türkiye'de Ahi adlı Zaviyeler.

Ahilikte önemli bazı törenler de vardır. Bunlar İntisap- İcazet Töreni (makama kabul töreni), Şed Kuşanma Töreni (şed, kuşak ya da önlük anlamına gelir), Helva Dağıtmak (Ahi Helvası), Şerbet İçmek (Tuzlu su içerler ve başkasının ayıbını görmezler). Şerbeti tören sonunda içerler ve ahilik teşkilatına kabul gerçekleşir.[1] Fütüvvet kuralları çerçevesinde ise kimlerin şed kuşanabileceği, kimlerin ise kuşanamayacağı belirtilmiştir. Burada ilginç olan şed kuşanamayacaklar arasına **''yürekleri taş olmuş cerrahlar''** da dâhil edilmiştir. Çünkü fütüvvet şefkat ve merhametle bezenmiştir.[13]

Ahilik ile ilgili önemli ahlaki kurallardan bazıları şu şekilde sıralanabilir; Doğruluktan ayrılmamak, erdemli huylara sahip olmak, kendini halk yararına adamak, insanları iyi yola yönlendirmek, herhangi sanat ya da zanaat sahibi olmak, yalan söylememek, başkalarında kusur aramamak, hile yapmamak, kimseye kin ve düşmanlık beslememek…[13]

Tarihte gerek felsefi, gerekse de organizasyon yönünden Ahiliğe benzetilen örgütsel yapılar da bulunmaktadır. Bunlar ise ismen şu şekildedir; İhvan üs- Safa, Batınîlik, Karmatîlik, Haşişilik, Melamîlik, Masonluk, Avrupa'nın en eski esnaf kurumları olan korporasyonlar.[2]

Osmanlı'nın kuruluş ve kuruluş öncesi dönemlerinde Bektaşilik ve Ahilik toplumsal anlamda farklılar ile zenginlik oluşturmuş ve devlete gönülden bağlı kalarak varlıkları toplum yararına sürdürmüşleridir. Bektaşilik ve Ahilik arasında çok yakın ve girift bir münasebet vardır. Bu ilişki aralarında o kadar güçlüydü ki Köprülüzade Mehmed Fuad, Ahilerin bir zaman sonra Bektaşi ismini almış ola ihtimali olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: *''Biz Bektaşilik ve ondan pek az farklı olan Kızılbaşlıkla Ahilik arasında âyin ve erkân itibarıyla müşabehet görmekteyiz. Binâenaleyh Ahilerin sekizinci asır sonlarında Bektaşi adını alarak silsilelerini Hacı Bektaş Veli'ye isnad ve îsâl etmeleri bize göre baîd bir ihtimal değildir. Bu ihtimsl kabul edilmese bile, her halde Ahilik'in Bâtınî mahiyeti inkâr edilemez.''*[1]

Neredeyse tüm esnaf ve sanatkârları bünyesine katarak büyüyen Ahilik teşkilatı, meslek içi hiyerarşik bir yapı içerisindedir. Bu hiyerarşik yapılar yamaklık (genelde iki yıldır), Çıraklık (genelde 1001 gündür, bazı mesleklerde 20 yılı bulabilir), Kalfalık (genelde 3 yıldır). Şed kuşandıktan sonra usta olunmaktadır.[26]

Ahilik teşkilatını oluşturan her esnaf kolunun kendine has ve o esnaf kolunu temsil eden bir sancağı vardır. Ayrı birlikleri oluşturacak kadar az olan esnafın bulunduğu yerlerde ise yakın meslek mensupları birlik kurarlardı. Ahi birlikleri arasındaki ilişkileri büyük meclis sağlamıştır. Bütün esnaf birlikleri Kırşehir'deki Ahi Zaviyesi'ne bağlıdır. Bu zaviyenin başında bulunan Ahi Baba tüm sanatkârların piri kabul edilir ve Ahi Evran'ın halifesi konumundadır. Ahi birliklerinin bağlandığı Ahi Evran Zaviyesi tüm esnaf birliklerinin genel merkezi konumu oma özelliğine sahip olmaktadır.[6]

Ahilik teşkilatının sahip olduğu idare ve yönetim anlayışı çok düzenlidir. Bir başkan ve beş kişilik idareden sorumlu bir heyet ahi birliklerinin başında bulunmaktadır. Ahiliğin idaresinde önemli görevleri bulunan "Esnaf Şeyhi" geniş bir yetki ve sorumluluk alanına sahiptir.[28]

Ahi teşkilatlarında beş mertebe bulunmaktaydı: "Birincisi; teşkilata yeni giren yiğitler, ikincisi; Ahi bölükleri, Üçüncüsü; Halife, dördüncüsü; Şeyh, beşincisi; Seyhü'l meşayıh'tır". İdare heyeti her bir sanat dalında kendi azaları arasından seçilmiş bir kişilerden oluşmaktaydı. Bu kişilere kadı tarafından seçimin ardından resmi olarak vesika icazet verilirdi. Yaptıkları icraatları ve sonuçlarını büyük meclise sunarlardı.[28]

Ahi birliğinin idari heyeti ayda üç sefer toplanırdı. İdare heyeti tarafından birliğin hazinesi mahiyetindeki "Orta Sandığı"nı idare ederlerdi. Esnaf ile ilgili problemleri idare heyetine ise Ahi Baba götürmekle görevliydi. Burada alınacak olan kararlardan ise idare ile birlikte Ahi Baba sorumluydu. Esnaf Şeyhi ise kararların uygulanması ile görevliydi. Yürütme yetkisi bütünüyle Ahi Baba'ya aittir ve bu da teşkilatın liderlik anlayışına son derece uygun düşmektedir. Ahi Şeyhi, esnafa karşı tüm uygulamalarından sorumlu olmaktaydı.[28]

Genel olarak idare heyeti beş kişiden oluşurdu ve bu heyet Ahi baba ile birlikte teşkilatın temel unsuruydu. Yiğitbaşı, idare heyetinin ikinci azasıdır. Esnaf yetiştirmek, rütbe tayini, esnafa ham madde temin ve dağıtımı, disiplin cezalarının uygulanması, şed törenleri ve orta sandığının idaresi gibi konularda Ahi Baba'nın yardımcısı konumundaydı.[28]

Bu birliklerin idari yönetiminde görev alacak olanlar, seçimle gelirlerdi. Her bir esnaf kolundaki idarecilerin seçiminde sadece o mesleğin ustaları oy kullanabilirdi. Oy kullanan ustalar Ahi Baba ve idare heyetini seçerken her bir kişi için ayrıca oy kullanıyorlardı. Yürütme yetkisine sahip olan Esnaf Şeyhliği'ne aday olmak için ise şu şartlar gereklidir; usta olarak o meslek kolunda çalışmak, en az üç usta yetiştirmek, iyi hali bulunmak ve mahkûmiyeti bulunmamak.[28]

Fütüvvetnameler

Batılı oryantalistler, ahiliğin kökenlerini Araplar arasındaki fütüvvet örgütüne dayandıran çalışmalar yayınlamışlardır. Anadolu Türkleri, fütüvveti şekillendirdiklerinde ortaya çok farklı ve Anadolu'ya özgü bir kuruluş ortaya çıktığına dair bilim insanları hemfikir olmuşlardır. Ortaya çıkan bu özel Ahilik teşkilatının töreleri, törenleri, teşkilat ile ilgili kurallar ve ahlaki ilkeleri barındıran ''fütüvvetname'' isimli yazılı eserler ortaya çıkmıştır. Ahilikten öce kurulmuş olan fütüvvetçilik kişisel erdemlere ve askeri bazı konulara değer vermişken, XIII. Yüzyılda kurulan Ahilik teşkilatı askerî ve yönetim ile ilgili konular ile birlikte esnaf ve sanatkârları da kapsayan bir faaliyet alanı geliştirmişlerdir. Osmanlı devletinin kuruluşu ve yeniçeri ocağının kurulmasında Ahilerin önemli rol aldığına dair görüşler de bulunmaktadır. Çok yönlü bir yapıya sahip olan Ahilik Teşkilatı, doğudaki fütüvvetçilikten köken aldığı bilim çevrelerinde kabul edilen bir görüştür. Bu açıdan bakıldığında fütüvvetçiliği anlamadan Ahiliği anlamak pek de mümkün görünmemektedir.2

Arapça olan fütüvvet kelime olarak lügatta tekil olarak ''feta'' diye geçer. Anlamı ise; delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişidir. Fütüvvet ve bunun yumuşak şekli olan ''fütüvve''nin anlamı ise; eli açık, yiğitlik, gözü peklik, başkasına yardım edicilik, olgun kişi, delikanlıdır.2

Ahiliğin kaynaklarından bir tanesi olan fütüvvetnemelerde sözünde durma, doğruluk, güven verme, eli açıklık, bağışlayıcılık, alçak gönüllülük, başkalarının ayıbını görmeme gibi ahlaki konular işlenmiştir. Ahilik ile birlikte bu ahlaki ilkeler Bektaşilik, Rufailik, Kalenderîlik, Melamîlik, hatta Yeniçeri gibi tarikat ve teşkilatlarca da benimsenerek her bir örgüte özgü fütüvvetnameler yazıldı. Ahiliğin kaynaklarından diğeri ise Ahi Şecerenameleri ve İcazetnameleridir. Ahi Şecerenameleri ahilik kültürü ile ilgili önemli kaynak eserlerdir ve ahilik ilkeleri ve törenlerini konu edinir. Ahi İcazetnameleri ise zaviye açma yetkisi verilen ahilerin aldıkları belgelerdir. Bu belgeyi almayı hak eden ahi, fütüvvetin ilk şartının edep olmasından ötürü ahlaki eğitimini tamamlaması şart koşmaktadır.[1]

Fütüvvetnameler aslında Arap toplumunda toplumun önde gelen bilgin ve erdemli kişiler tarafından oluşturulmuş metinlerdir. Bu metinler kamusal düzeni ve güvenliği sağlamak için formül haline getirilmiş ahlaki öğretilerden oluşmaktadır. Yıllar içerisinde Arap fütüvvetçiliği Anadolu'ya yerleşen Türkler tarafından kurulan Ahilik teşkilatı tarafından yeniden yorumlanmış ve bölgeye özgü ahlaki öğretilerle yeniden şekillenmiştir.23

Anadolu'da ortaya çıkan Ahilik ile birlikte bazı düzenlemeler yapılmış, içeriği ise fütüvvetnâmelerde kaleme alınarak ahlak tüzüğü haline gelmiştir. Sonuç olarak Ahiliğin fütüvvetle yakın bir ilişkisi söz konusudur ve Ahiliğin meslek faaliyetleri incelendiğinde meslek ve ahlâk kurallarını fütüvvetnâmelerden öğrendikleri aşikârdır.[24]

Ahilik ve Hekimlik Ahlakı Üzerine

Ahlak, sanat ve ilmin sentezini temel ilke haline getirmiş Ahilik teşkilatının kurucusu, debbağların (dericilerin) piri, 32 çeşit esnaf ve sanatkârın lideri ve Türk filozof olan, esasında esnaf ve sanatkar çevrelerince çok iyi bilinen Ahi Evran'ın tababet ile de ilgilendiğine dair literatür bilgileri bulunmaktadır.

Ahi Evran'ın hekimliği hakkında ise çok sınırlı sayıda bilgi bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Prof. Dr. Erdem Aydın, Ahi Evran'nın ismini Anadolu Selçuklu dönemi hekimleri arasında bahsetmekte ve aynı zamanda eserlerinden çıkarımlar neticesinde bir cerrah olduğunu belirtmektedir[15]. Ahi Evran ile ilgili çalışmalarıyla bilinen Prof. Dr. Mikail Bayram ise Ahi Evran'ı devrinin ünlü tabipleri arasında ve ''İlmü't-teşrih'' isimli bir de anatomi kitabının olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Ahi Evran'ın talebelerinden Sa'dü'd-din Mesut adlı tabip Sinop, Kastamonu, Samsun, Canik, Amasya, Niksar gibi şehirlerde seyahat ederin hasta tedavi ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Ahi Evran'ın yaşadığı dönemde yılandan panzehir (tiryak) imal ettiğini ve bu işi bildiğini belirtmektedir. Nitekim o dönemin tababetinde yılan önemli bir konumdaydı.[16]

İbn Batuta bir sözünde ''*Bereket Şam'da, şefkat Anadolu'da*'' demiştir. Ahiliğin XIII. Yüzyılda kuruluşundan sonra gerek Anadolu Selçuklu gerekse de Osmanlı döneminde ekonomik ve kültürel gelişime paralel olarak, XIX. Yüzyıl itibarıyla hastane adını alan, darüşşifa, darüssıhha, şifahane, bimaristan gibi sağlık tesisleri kurulmuştur. Bu kurulan sağlık tesisleriyle birlikte sağlıkla ilgilenen cerrah, kehhal, tabip, ilaç yapan ve satan saydalani ve aşşab, tabbah-ı eşbire, edviye- küb, aktat, macuncular, şerbetçiler, tutyacılar, ebeler gibi farklı kollarda meslek erbapları yetişti. İlgili dönemde bahse mevzu olan sağlık kurumlarının kuruluşu ve yönetim

biçimi, sağlık hizmeti sunan meslek kolları ve bu mesleklerdeki çalışanların eğitimleri, çalışma kuralları, mesleki gelenek ve görenekler ahiliğin temel prensipleri çerçevesinde oluşup varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.[17]

’Tabip’’ kelimesi Arapça olan “tıbb”dan gelmektedir. İnsan bedenine işleyen hastalıkları tedavi eden ve sağlığı korumak için bilimsel bilgiye hakim ve bu bilgiyi uygulayan kişi hekimdir. Hekim ise âlim, bilgin, tabiatı inceleyip ve onun hakkında derinlemesine bilgi sahibi olan felsefeci ve tabip anlamına gelmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Osmanlı döneminde sağlık ve hastalıklar ile uğraşan tabip, cerrah ve kehhal sağlık hizmeti sunumun merkezinde yer alan mesleklerdir. Esnaf, çeşitler, zümreler ve bir sanatla geçinen kimse anlamına gelen ‘’sınıf’’ kelimesinin çoğuludur. Esnaf tabip ise tabiplik yapan sınıfın tümünü ifade etmekte ve sayda ve orduda çalışan tabipler olarak da küçük sınıflara ayrılabilmektedir. Osmanlı döneminde ‘’kanunnameler’’ ve ‘’fütüvvetnameler’’ esnaf teşkilatı içerisinde tabibin de yer aldığını kanıtlayan önemli yazılı iki metindir.[18]

Kanunnameler, Osmanlı’da şer’i hukuk haricinde idari, mali ve cezai hukuk konusunda kanun ve düzenlemelerin bulunduğu metinlerdir. Padişahların esnafın düzeni ve kontrolünü sağlamak için emirlerini içeren kanunnamelerden I. Selim Kanunnamesi (1512- 1520) tabipten bahseden ilk yasal metindir. 1630 yılından önceki kanunname, 1680 ve 1730 yıllarına ait olan kanunnamelerde tabipler esnaf listesinde görülmekteydi. Padişah fermanlarında geçen ‘’Etibba Zümresi’’ esnaf tabipleri belirtmekteydi. Fütüvvetname denilen eserler ise VIII. Yüzyıldan başlayarak dini, sosyal ve iktisadi bir yapılanma olan fütüvvet kurumunun adap ve erkânı hakkında bilgiler sunmakta iken, XIII. Yüzyıldan itibaren ise Ahilik teşkilatının ahlak tüzüğü hakine gelmiştir. Osmanlı döneminde de Ahilik geleneği devam etmiş ve bu yazılı eserleri bazılarında esnaf zümreleri ve manevi olarak bağlılıklarının sürdüğü pirlerden bahsetmektedir. 15. Yüzyılda yazılan bir fütüvvetnamede esnaf zümrelerinden bahsedilirken, diğer esnaf zümreleri içerisine cerrahlar, sünnetçiler ve şerbetçileri de dâhil etmektedir. Evliya Çelebi’nin Seyahatname adlı eserinin birinci cildinde İstanbul hakkında bilgiler verirken buradaki esnaflardan da bahsetmiştir. Sunduğu bu bilgileri IV. Murat döneminde görev yapan Sadrazam Bayram Paşa’nın yaptırdığı nüfus sayımı ve emlak sayım defterlerinden elde ettiğini veriler doğrultusunda kaleme almıştır. Ayrıca Razavi’nin 1525 yılında kaleme aldığı Fütüvvetnameden de yararlanmıştır. Evliya Çelebi kitabının birinci cildinde İstanbul’da ne kadar esnaf ve dükkân olduğunu anlatmış, ‘’Esnaf-ı elzem-i levazım’’ başlığı altında tıp camiasından bahsetmektedir. ‘’Esnaf-ı dekakin-i hükema’’ bölümünde ise hekim esnaflardan dükkânı olanları konu edinmektedir. İstanbul’da 1000’den fazla tabibin 700 adet dükkânda çalıştığı not edilirken, dükkânı olmayan nice yüz bin tabip olduğu belirtilmiştir. Bu kısımda esnaf-ı kehhalan, esnaf-ı cerrahan ve esnaf-ı tutyacıyan ile birlikte diğer sağlık çalışanlarından bahsetmiştir. Macuncu, deva meşrubatçısı, gülabcı, dehhan-ı edviye gibi ilaç hazırlayanları 57 çeşit esnafın içerisinde belirtmiştir.[18]

Osmanlı döneminde esnaf tabipler mesleğini uyguladığı yerler bakımından seyyar olarak tabiplik yapanlar ve dükkânı(muayenehane) olan tabipler olmak üzere iki gruptu. Çalışma şeklinden bağımsız olarak çalışma usulleri padişah tarafından genel hükümlerle belirlenmiştir. Esnaf tabiri, önceleri sanat sahibi olanlara kullanılırken zaman geçtikçe herhangi bir işle uğraşan herkes için kullanılan bir terim halini almıştır. Yetki ve sorumlulukları yasal olarak düzenlenmiştir. Esnafların kurumsal anlamda teşkilatı ise temelleri XIII. Yüzyılda kurulan Ahilik teşkilatı olmuştur. Nitekim Osmanlı döneminde tabip, cerrah, kehhal ve diğer tedavi sanatlarıyla uğraşanların tamamı Ahilik teşkilatının bir uzantısı olan esnaf teşkilatının organizasyon yapısı içerisinde yer aldılar. Ahilik teşkilatının nizamnamesi olan fütüvvetnamelerde esnas gruplarından

bahsedilmiştir. XV. Yüzyılda yazılmış bir fütüvvetnamede ise tedavi sanatları ile uğraşanların pîrlerini konu edinmiştir. Çırak olarak işe başlayan esnaf, ustasının yanında yetişirdi. Ustanın yanında meslek öğrenmeye başlayan çırak önce kalfalığa, sonra ise ustalığa yükseliyordu. Ustalığı onaylandıktan sonra ise ''başka çıkmak'' denilen, mesleğini kendi başına yapma yetkisi veriliyordu. Esnaf tabipler için de böyle bir eğitim süreci şart koşuluyordu. Esnaflar arasından seçilen ''kethüda'' esnaf teşkilatında önemli bir görev üstlenen kişiydi ve kadı tarafından sicile kaydedilirdi. Kethüda esnafı yönetir, yolsuzluklara karışmasını önler ve ortaya çıkan anlaşmazlık olduğunda bunları çözmeye çalışırdı. Esnaf tabipler, cerrahlar, kehhallar ve attarlar da kendilerine bir ''kethüda'' seçerek sorunları mesleki örgüt çatısı altında çözmeye çalışmışlardır.[18]

Osmanlı döneminde esnaf teşkilatı Ahilik teşkilatından ayrı tutulmamaktaydı. Ahilik dini, siyasi ve ekonomik yönü olan ve ahlak eğitimini temel alan önemli kurumsal organizasyondur. XVII. Yüzyıldan sonra ''Lonca Teşkilatı'' olarak isim değiştirse de Ahilikten aldığı köklü geleneği hiç terk etmemiştir. Osmanlıda tedavi sanatlarıyla uğraşanlar ahilik teşkilatının uzantısı olan esnaf teşkilatına sahiplerdi ve bu organizasyonun da ahilik ilkelerinden etkilendiği, gerek örgüt yapısı olarak gerekse de ahlak ve meslek eğitimi açısından ahilikten etkilendiği aşikârdır. Esnaf tabibin ahlaki değerlerini anlayabilmek için ahilik teşkilatının ahlak tüzüğü olan, ahilerin zaviyelerde uydukları kuralları içeren fütüvvetnameleri incelemek yerinde olacaktır. Ahilik teşkilatına giren her genç mutlaka ahlak eğitiminden geçmektedir. Bu ahlak eğitimleri verilirken davranışlara ait eğitimler günlük hayattaki yeme, içme, giyim gibi konuları içermekteydi. Düşünceye ait eğitimleri se ahlaki öğretileri barındırmakta ve ''doğru olan nedir?, nasıl doğru olunur?'' şeklinde yol izlenerek uygulanmaktaydı. Fütüvvetnamelerdeki ahlak eğitiminin esas amacına ayrım yapmadan tüm insanların değerli olduğu vurgusuyla değinilmektedir.[19]

Fütüvvetnamelerde akıl ve bilgi, eğitimin en temel taşıdır. Akılsız fütüvvetin (ahlaki üstünlük) olmayacağı, bilginin akılla elde edilebileceği, aklın ise bilgiyle olgunlaşacağı vurgulanmaktadır. Ahilik teşkilatının amacı, teşkilat mensuplarını erdemli bir insan olmak üzere eğitmek olduğu gerçeği fütüvvetnemelerde dört temel ahlaki ilke ''iffet(ahlak temizliği), şecaat(yüreklilik, yiğitlik), hikmet(bilgelik), adalet (hakkı gözetme, herkese hakkını verme)''. Belirtilen bu ilkelerin ise değerleri ''cömertlik, tövbe, doğruluk, hidayet, gönül alçaklığı, emniyet, vefa ve öğüttür''.[19]

Ahilikte ahlaki değerlere sahip olmak yetmez, bu değerlerin davranışlara yansıması da önem arz etmektedir. Bu da ''Amelsiz ilme değer verilmez'' düsturu ile ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı esnafı ahilik ilkelerinden, kurduğu düzen ve öğretilerden yoğun bir şekilde etkilendiği gibi serbest hekimlik yapan tabip, cerrah, kehhal gibi tedavi sanatlarıyla uğraşanlar da mensubu olduğu teşkilat gereği etkilenmiştir. Bu açıdan Osmanlı hekiminin ahlak değerlerini anlayabilmek için esnaf tabibin ahlaki değerlerini ve fütüvvetnamelerde belirtilen ahlaki değerlerden ne derece etkilendiği anlayıp ortaya çıkarmak önemli olmaktadır. İnsanı da temel alan hekimlik mesleği bilim ve akıl üzerine kurulmuş mesleki disiplin çerçevesinde çağlardan beri varlığını sürdürmektedir. Osmanlı dönemine geldiğinde ise akıl ve bilgi ile eğitime ve mesleki uygulamaya devam eden tabiplik, fütüvvetnamelerin kazandırdığı ahlaki öğretilerle daha da kurumsal hale gelmiş ve günümüze meslek etiğini taşıyan köprülerden birisi olmuştur.[19]

Ahi adıyla anılan Osmanlı döneminde yaşamış bir hekimden de bahsedecek olursak Ahi Mehmet Çelebi (ö. 1524)'nin ismini vermek yerinde olacaktır. Diğer ismi Muhammed bin Kemal Ahi Çelebi olarak bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde hekimlik be başhekimlik belirtilmektedir. Fatih Darüşşifası'nda çalışmış ve orada hekimbaşı olmuştur. Ayrıca Edirne II.

Beyazıt Darüş-şifasında hekimlik de yapmıştır. Eczacılık alanında da araştırmalar yaptığı ve yeni ilaçlar bulduğu belirtilmektedir. Böbrek ve mesane taşlarının nedenlerini, semptom ve tedavi yollarını Türkçe kaleme aldığı 10 bölüm olarak Türkçe yazdığı *Risâle-i Hasâtü'l-Kilye*'dir. Farsça olan el-Fevâidü's-Sultâniyye fi'l-Kavâidü't-Tıbbiyye ile Türkçe olan Risâle fi't-Tıb, Mesnevî fi't-Tıb kitaplarını yazdığı da bilinmektedir. Ayrıca Mucez isimli bir de çeviri eseri bulunmaktadır.[20,21]

XV. Yüzyılın ünlü hekimlerinden Amasyalı Sabuncuoğlu Şerafeddin'in bilinen Akrabadin Tercümesi, Cerrâhiyyetü'l-hâniyye ve Mücerrebnâme olmak üzere üç eseri bulunmaktadır. Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL, 2014 yılında yayınladığı makalesinde milli kütüphanede sürdürdüğü bir araştırma sürecinde fütüvvetnameler arasında müellifi tam olarak bilinmeyen bir fütüvvetnameye rastlaması ve bu konuda araştırmaları derinleştirmesi sonucunda bu eserin Sabuncuoğlu Şerafeddin'e ait olabileceği konusunda güçlü zayıf yönleriyle ele aldığı bir makale yayınlamıştır. Makalesinde belirttiği sonuç ise '' aksi kesin olarak ortaya konulmadıkça bu Fütüvvetnâme'yi Sabuncuoğlu Şerefeddin'in bugüne kadar ortaya çıkmamış bir eseri olarak kabul etmek en doğru yol olacaktır'' yönündedir.[22] Eğer bu fütüvvetname'nin müellifi Sabuncuoğlu Şerafeddin ise, bir cerrah olan ve hekimlik meslek ahlakı ile yetişmiş bu tarihsel şahsiyetin ahiliğin ahlak tüzüğü olan fütüvvetname yazması tıp tarihi açısından da önemli sayılabilecek güncel bir gelişme olduğunu belirtmekte fayda olacaktır.

Sonuç

Milli bir kültür kurumu olan Ahilik, Türk milletinin laik, sosyal dayanışma içerisinde, güzel bir eğitimle topluma faydalı meslek erbabı yetiştirmektedir. Sanat ve zanaatı bilimsel ve ahlaki kurallara göre öğrenen ahiler, Ahilik teşkilatının felsefesi gereği insanı tam olarak merkeze koyar ve insan ve toplum için çalışır. Kısaca Ahilik ''İnanıştır, Yaratıdır, İştir. Akıl- Bilim- Ahlak ve Çalışmadır''.[13]

Ahilik teşkilatı XIII ile XX. Yüzyıllar arasında güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Kendine özgü ahlaki öğretilere sahip olan bu kurumsal yapının ahlak tüzüğü olan fütüvvetnameler ile yazılı olarak bu ahlaki öğretiler nesilden nesle aktarılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Siyasi, sosyal, kültürel, felsefi ve ahlaki yönü çok güçlü olan Ahilik teşkilatı Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sunarken insanı merkeze alan meslek erbaplarının mesleki ve ahlaki gelişimine de önem vermiştir. Ortaya çıkan kendine özgü dinamikleri Anadolu insanın yaşam felsefesine uymuş ve toplum her yönden gelişmesi ve kalkınmasına olumlu etkileri olmuştur.

Temelde esnaf ve sanatkârların meslek örgütü olarak bilinen Ahilik teşkilatı, gerek örgüt yapısı, eğitim süreci gerekse de felsefesi aslında hekimlikten çok farklı değildir. Nitekim araştırmamız sonucunda Osmanlı dönemindeki hekimlerin Ahilik teşkilatından gerek mesleki gerekse de ahlaki anlamda etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca da tarihte hekimlerin de ahilik teşkilatı katkı sunacak çalışmalar içerisinde olduğuna dair çalışmalara da rastladık.

Ahilik teşkilatının kurucu olarak bilinen Ahi Evran'ın ilgili kaynaklarda aynı zamanda bir hekim olduğu bilgisinden yola çıkıldığında bilim, sanat ve ahlakın sentezini yapan ahilik, aslında aynı dinamiklerin sentezi ile kendine özgü bir sanat, bilim ve ahlak anlayışı olan hekimlikten çok uzak olmadığını ve tarihte de etkileşim içerisinde olduklarına dair bilgileri kaynak paylaşarak sunmaya çalıştık.

Bilgi

Bu makale 15-18 Mayıs 2017 tarihlerinde Adana'da düzenlenen X. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

1. Köksal MF. Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti, 2011;5:3, Kırşehir.
2. Çağatay N. Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1997.
3. Çağatay N. Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren, TTK Belleten, 1982;423- 436.
4. Bayram M. Ahi Evran ve Ahilik, https://mikailbayram.tr.gg/AH%26%23304%3B-EVRAN-VE-AH%26%23304%3BL%26%23304%3BK.htm [Internet]. Erişim Tarihi: 25.04.2017
5. Bayram M. Hace Nasirü'd- din- i Tusi'nin İntihalcılığı ve Ahi Evren Hace Nasirü'd- din ile İlgisi, Çizgi Kitabevi, Konya, Temmuz 2016.
6. Malkoç E. Ahilik Sistemi Örgütlenme Yapısının Günümüz Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu İle Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2016, Karabük.
7. Konukseven H. Hz. Mevlana, Ahi Evran ve Şeyh Sadrettin-i Konevi'nin Konya Halkının Eğitimindeki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Konya.
8. Bayram M. Ahi Evran'ın Eserleri, https://mikailbayram.tr.gg/AH%26%23304%3B-EVRAN-VE-AH%26%23304%3BL%26%23304%3BK.htm [Internet], Erişim Tarihi: 02.05.2017.
9. Bayram M. Hâce Nasîrüddiîn Muhammed Et- Tûsî'nin İntihalciliği, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/184364 , Erişim Tarihi: 02.05.2017.
10. Hace Nasirü'd- din- i Tusi, Cevahir- name, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: 90.
11. Parmaksızoğlu İ. İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 1984;494. İstanbul.
12. Bayram M. Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm(Anadolu Bacılar Teşkilatı), Çizgi Kitabevi, 2016, Konya.
13. Gülvahaboğlu A. Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik, Memleket Yayınları, Kasım 1991, Ankara.
14. Aydın D. Mesleki Rehberlik ve Ahilik, I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt I, 15- 17 Ekim 2008;115-124, Kırşehir.
15. Aydın E. Dünya ve Türk Tıp Tarihi, Güneş Kitabevi, 2006, Ankara
16. Bayram M. Anadolu Selçukluları Dönemi Tababeti İle İlgili Bazı Notlar, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, Editör: Nil Sarı, 1998;149-158, İstanbul.
17. Santur A. Ahilik ve Sağlık, I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt II, 15- 17 Ekim 2008;929-946, Kırşehir.
18. Altıntaş A, Doğan H. Osmanlı'da Esnaf Tabiplik ve Ahilik Teşkilatı İle İlişkisi, Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 2001;132:125-141.
19. Altıntaş A, Doğan H. Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre), Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 2003;146: 59-83.
20. Bayat AH. Tıp Tarihi, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 2010, İstanbul.

21. Ağırgan Ö. Edirne II. Beyazıt Darüş- şifası Hekimlerinden Ahi Çelebi ve Vakıf Eserleri, I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt I, 15- 17 Ekim 2008;33-39, Kırşehir.

22. Köksal MF. Ünlü Tabip Amasyalı Sabuncuoğlu Şerafeddin'in Bilinmeyen Bir Eseri (Mi?): Fütüvvet-nâme, TÜBAR-XXXVI, 2014 Güz, 227-248.

23. Sanat ve Erdemi Yaşam Biçimi Haline Getiren Bir Kurum Olarak Ahilik, http://bakirkoy.aktiffelsefe.org/makaleler/ahilerde-ahlak-anlayisi [Internet]. Erişim Tarihi: 04.05.2017

24. Çakmak M. Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi, Düşünce- Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl:7, Cilt: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014; 143-158.

25. Yiğit İ. XVI. Yüzyıl Türkiyesi'nde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, p. 959-973, Ankara- Turkey.

26. Demir M. Ahilik, Ahi Evren'i Veli ve Kırşehir'de Ahilik Kutlamaları, Yüksek Lisans Tezi, 2004, Sivas.

27. Malkoç E. Ahilik Sistemi Örgütlenme Yapısının Günümüz Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu İle Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, 2016, Karabük.

28. Karaman R. Türk Ahi Teşkilatının İşleyişi ve Çorum Tarihinde Ahilik, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 7, Sayı 1, 93-109, Haziran 2014.

View publication stats